

Elżbieta Małgorzata Kłosińska

Nieznane cmentarzysko ludności kultury łużyckiej w Makowie, pow. raciborski

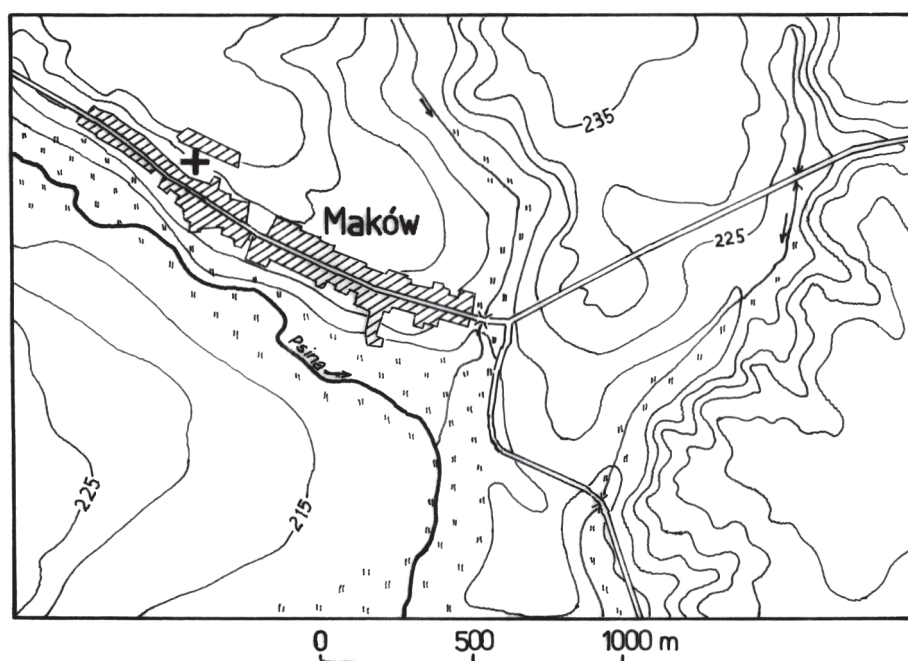
Unknown cemetery of the Lusatian culture population in Maków, dist. Racibórz

In 2000, in the town Maków, dist. Racibórz a collection of pottery was discovered by accident probably representing relics of two cremation burials coming from the previously unknown cemetery of the Lusatian culture population. The materials are related to the Silesian group (Głubczyce subgroup) of the Lusatian culture and they can be dated to the late Bronze Age.

KEY WORDS: Maków, cemetery, Lusatian culture, late Bronze Age

Na początku obecnego stulecia, do opracowania naukowego w Instytucie Archeologii UMCS trafił interesujący zbiór naczyń i niewielka ilość przepalonych kości. Zabytki te, już zinwentaryzowane i wyklejone, przekazane zostały przez lubelskiego kolekcjonera Wiesława Pawłowskiego, który uzyskał je wcześniej od swojego krewnego, zamieszkałego w Makowie, gm. Piotrowice Wielkie, pow. Racibórz, woj. śląskie. Naczynia odkryto w 2000 roku w obrębie posesji przy ulicy Spółdzielczej 8 (ryc. 1). Odkrycia dokonano przypadkowo w trakcie wykonywania wykopu pod oczko wodne. Jak wynika z kwerendy obszaru AZP 101-38, mamy tu do czynienia z nieznanym wcześniej cmentarzyskiem ludności kultury łużyckiej.

W przestrzeni niewielkiego wykopu (4×3 m), na głębokości około 60 cm od powierzchni gruntu, znajdowały się relikty prawdopodobnie dwóch grobów. Taki wniosek nasunął się odkrywczy ze względu na fakt występowania naczyń w dwóch skupiskach, przy przeciwległych ścianach wykopu. Skupiska zajmowały przestrzeń około 0,90–1,00 m², a odległość między nimi na osi E-W wynosiła od 0,80 do 1,00 m. Niestety odkrywca zebrał całą ceramikę razem, przez co rozdzielenie grobów jest niemożliwe. Nie zaobserwowano również ewentualnych zarysów jam grobowych. Z wykopu wydobyto znaczną ilość fragmentów ceramiki, z których udało się zrekonstruować 15 form (w przybliżeniu lub w całości). Liczba tzw. luźnych

Ryc. 1. Maków, pow. Racibórz. Przybliżona lokalizacja cmentarzyska. Rys. Z. Zieliński

Abb. 1. Maków, Kr. Racibórz. Vermutliche Lokalisierung des Gräberfeldes. Zeichn. Z. Zieliński

fragmentów (a w tym wylewów, brzuśców i części przydennych) wynosiła ponad 200 sztuk. Ceramika była bardzo zniszczona, poprzerastana korzeniami roślin, dlatego też odtworzenie wyglądu naczyń było niełatwe. Do części przydennej jednego ze zniszczonych naczyń przywarło nieco przepalonych kości, które – na szczęście – odkrywca zebrał.

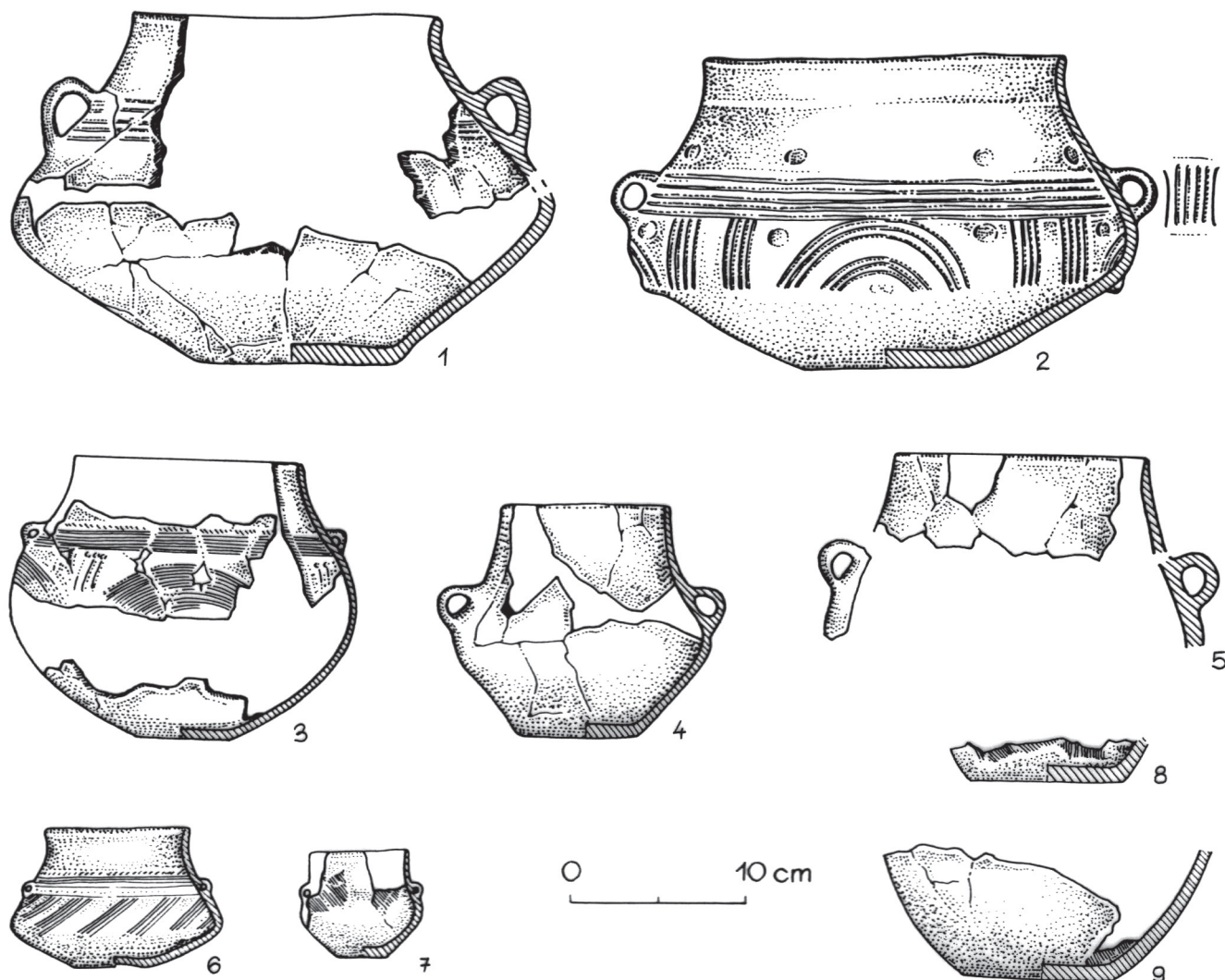
Wśród zrekonstruowanych zabytków wyodrębnia się kilka typów morfologicznych:

Typ 1 – naczynia o krótkiej, prostej albo lekko wychylonej na zewnątrz szyjce, baniastym lub lekko dwustożkowatym brzuścu, mające na barku parę, symetrycznie umieszczonych, uszek. Część z tych naczyń pokrywał ornament, wykonany w technice rycia, odcisku i plastycznej. Wymienić tu można następujące formy:

- waza o bardzo krótkiej, lekko wychylonej na zewnątrz szyjce i przysadzystym, niemal dwustożkowatym brzuścu, zaopatrzona w dwa duże taśmowate ucha. Naczynie było ozdobione szerokimi, poziomymi kanelurami, które – jak wynika z zachowanych fragmentów – przebiegały wąskim pasmem pomiędzy uchami (ryc. 2: 1). Wymiary naczynia: średnica wylewu – około 18 cm, największej wydętości brzu-

śca – 30 cm, dna – 10,5 cm, wysokość – 20 cm. Naczynie zostało wypalone nierównomiernie, ścianki gładkie, barwy brunatnoczarne. Przełamy szare, w domieszcze szamot;

- waza o bardzo krótkiej, lekko wychylonej na zewnątrz szyjce i przysadzystym, baniastym brzuścu, zaopatrzona w dwa, średniej wielkości, taśmowate ucha. Udało się odtworzyć niemal całą formę oraz pełny ornament, który obejmował strefę barku, największej wydętości brzuśca i powierzchnię uch. Składał się on z motywów rytych poziomych, pionowych i półkolistych, z niewielkich, wyciskanych dołków oraz podwójnych, małych guzków (ryc. 2: 2). Wymiary naczynia: średnica wylewu – 20 cm, największej wydętości brzuśca – 28 cm, dna – 8,5 cm, wysokość – 18 cm. Naczynie zostało wypalone równomiernie, a ścianki przybrały barwę szarobrunatną. W domieszcze zaobserwowano obecność tłucznia ceramicznego o drobnej i średniej granulacji;
- waza o bardzo krótkiej szyjce i zaokrąglonym brzuścu, zaopatrzona w dwa małe uszka. Z zachowanych fragmentów wynika, że ornament pokrywał bark naczynia oraz górną część brzuśca. Tworzyła go kompozycja wąskich żłobków poziomych i półkolistych oraz szerszych –

Ryc. 2. Maków, pow. Racibórz. Ceramika z cmentarzyska: naczynia typu 1 – 1-7; naczynia typu 5 – 8, 9 (8 – fragment popielnicy). Rys. E. M. Kłosińska, przerys T. Demidziuk

Abb. 2. Maków, Kr. Racibórz. Keramik aus dem Gräberfeld: Gefäße vom Typ 1 – 1-7; Gefäße vom Typ 5 – 8, 9 (8 – Urnenfragment). Zeichn. E. M. Kłosińska, nachgezeichnet von T. Demidziuk

pionowych, a także odciskanych dołeczków i przecinków (ryc. 2: 3). Wymiary naczynia: średnica wylewu – 12,5 cm, największej wydętości brzuśca – 19,5 cm, dna – 5 cm, wysokość – 16 cm. Naczynie zostało bardzo dobrze wypalone, a w jego ściankach, pokrytych w górnej części grafitem, nie zaobserwowano śladów domieszki;

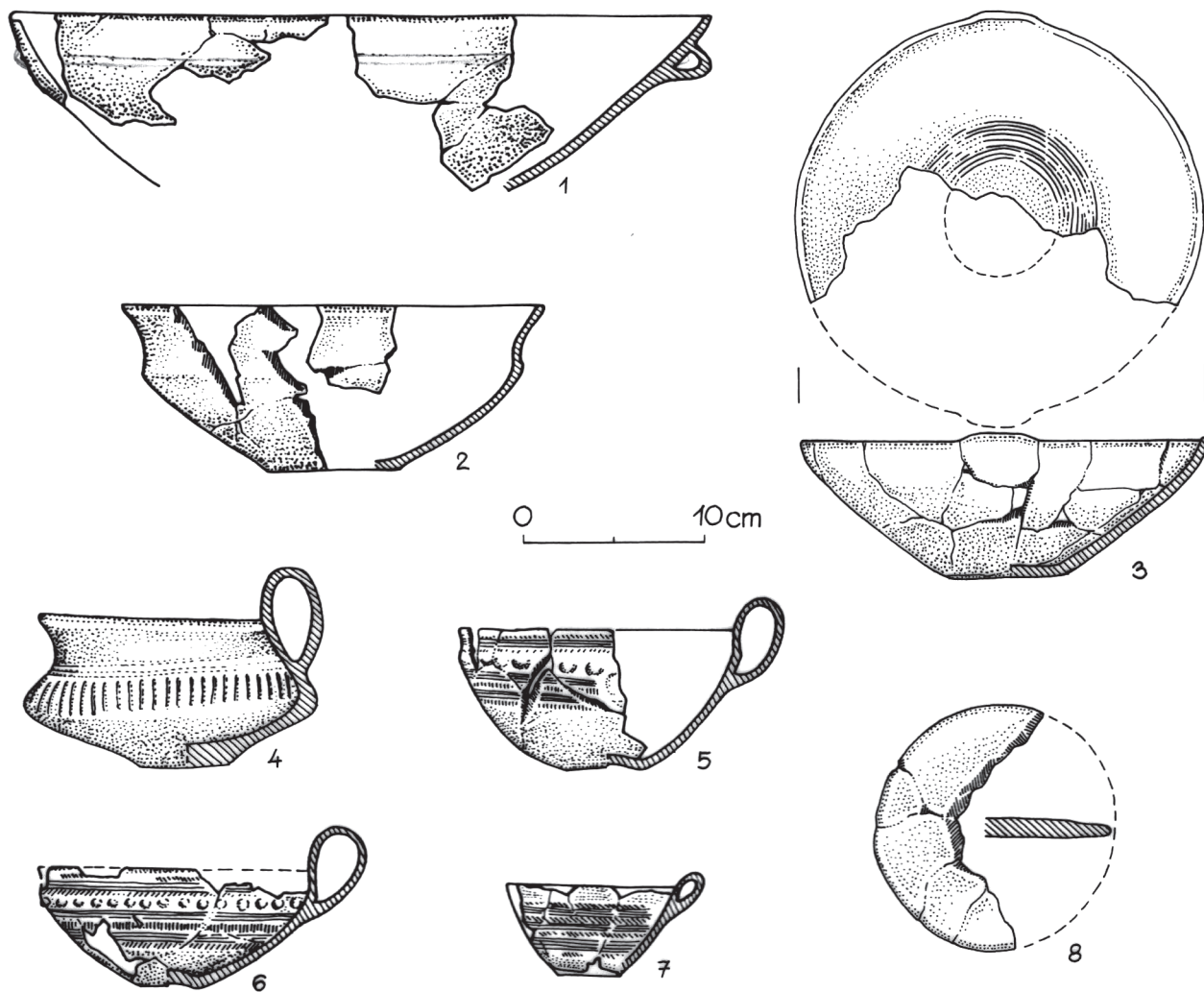
- waza o wyższej, stożkowej szyjce i baniastym brzuścu, zaopatrzona w dwa, średniej wielkości ucha, nieornamentowana (ryc. 2: 4). Wymiary naczynia: średnica wylewu – 9,5 cm, największej wydętości brzuśca – 14,5 cm, dna – 7 cm, wysokość – 13,5 cm. Zewnętrzna powierzchnia mączysta, barwy pomarańczowo-szarej, wewnętrzna ze śladami obmazywania wiechciem z traw – barwy szaro-brunatnej. W domieszce szamot;
- górna część wazy, zaopatrzonej w dwa ucha, prawdopodobnie niezdobionej (ryc. 2: 5). Wymiary zachowanej części: średnica wylewu – 14 cm, największej wydętości brzuśca – 20,7 cm. Naczynie zostało słabo wypalone na kolor szarżółty, a do jego domieszki dodano szamot;
- mała wazka o szyjce wygiętej na zewnątrz i przysadzistym, dwustożkowatym brzuścu, zaopatrzona w dwa maleńkie

uszka. Dno lekko wklęsłe. Ornament, w postaci poziomych i ukośnych pasm żłobków oraz ukośnych dołeczków, koncentrował się na barku i w obrębie górnej partii brzuśca (ryc. 2: 6). Wymiary naczynia: średnica wylewu – 8 cm, największej wydętości brzuśca – 12 cm, dna – 4 cm, wysokość – 8 cm. Naczynie zostało wypalone nierównomiernie na kolor szarobrunatny. Domieszki brak;

- mała wazka o cylindrycznym wylewie i baniastym brzuścu, zaopatrzone w dwa maleńkie uszka. Niezdobione (ryc. 2: 7). Wymiary naczynia: średnica wylewu – 5,7 cm, największej wydętości brzuśca – 7 cm, dna – 2,7 cm, wysokość – 8,2 cm. Naczynie zostało bardzo dobrze wypalone na kolor czarnobrunatny. Domieszka niewidoczna.

Typ 2 – naczynia o profilu esowatym lub w kształcie wycinka kuli albo stożka, zaopatrzone w pojedyncze, taśmowate ucha, wystające znacznie ponad krawędź. Można je określić czerpakami. Na ich powierzchni umieszczono bogaty zazwyczaj ornament. Wymienić tu trzeba następujące formy:

- czerpak o szyjce wychylonej na zewnątrz i przysadzistym, niemal dwustożkowatym brzuścu, zaopatrzony w szerokie taśmowate ucho. Ornament w postaci szerokich, pozio-

Ryc. 3. Maków, pow. Racibórz. Ceramika z cmentarzyska: naczynia typu 2 – 4–7; naczynia typu 3 – 1–3; naczynie typu 4 – 8. Rys. E. M. Kłosińska, przerys T. Demidziuk

Abb. 3. Maków, Kr. Racibórz. Keramik aus dem Gräberfeld: Gefäße vom Typ 2 – 4–7; Gefäße vom Typ 3 – 1–3; Gefäße vom Typ 4 – 8. Zeichn. E. M. Kłosińska, nachgezeichnet von T. Demidziuk

mych i pionowych żłobków, został umieszczony na granicy szyi i brzuśca oraz w górnej partii brzuśca (ryc. 3: 4). Wymiary naczynia: średnica wylewu – 12 cm, największej wydętości brzuśca – 16 cm, dna – 4,5 cm, wysokość – 8,5 cm. Ścianki naczynia barwy szarobrunatnej zostały wygładzone. Śladowa ilość domieszki piasku;

- czerpak półkulisty o wysokim, wystającym ponad brzeg uchem i o lekko wklęsłym dnie. Górną część zabytku pokrywa gęsty ornament, będący kombinacją pasm żłobków poziomych, kreseczek pionowych i ukośnych oraz niewielkich guzków i pojedynczych, okrągłych dołków (ryc. 3: 5). Wymiary naczynia: średnica wylewu – 15 cm, dna – 4,5 cm, wysokość – 7,5 cm. Na ściankach widoczne grafitowanie. Przełam szary, domieszki brak;
- czerpak w kształcie wycinka kuli, lekko wklęsłym dnie i wysokim, taśmowatym uchu. Niemal całą powierzchnię naczynia pokrywa gęsty ornament, złożony z pasm żłobków poziomych, krótkich kreseczek pionowych i skośnych oraz rzędu małych guzków (ryc. 3: 6). Wymiary naczynia: średnica wylewu – 15,5 cm, dna – 3,5 cm, wysokość – 6,5 cm. Wypał bardzo dobry, powierzchnie ścianek wygładzone, barwy czarnej;
- mały czerpak w kształcie odwróconego, ściętego stożka, zaopatrzony w ucho, wystające ponad brzeg. Na brzuścu umieszczono gęsty ornament w postaci pasm poziomych żłobków i rozdzielających je ukośnych kreseczek (ryc. 3: 7). Wymiary naczynia: średnica wylewu – 9,2 cm, dna – 3,2 cm, wysokość – 5 cm. Powierzchnie czarne i błyszczące, wypał bardzo dobry. Domieszki brak.

Typ 3 – naczynia szerokootworowe i prostych lub łukowatych ściankach, niektóre oszczędnie ornamentowane. Wymienić tu trzeba następujące formy:

- zachowana częściowo misa szerokootworowa o niemal prostym profilu ścianek, zaopatrzona w pojedyncze, kolankowate ucho. Na wysokości ucha umieszczono słabo się rysującą listwę (ryc. 3: 1). Średnica wylewu – 38 cm. Ścianki wypalone na kolor jasnopomarańczowy. Śladowa ilość domieszki piasku;
- głęboka misa o wychylonym na zewnątrz wylewie i odwrotnie stożkowatym brzuścu. Bez ornamentu (ryc. 3: 2). Wymiary naczynia: średnica wylewu – 23 cm, największej wydętości brzuśca – 20,7 cm, dna – 7 cm, wysokość – 9,3 cm. Ścianki barwy szaroczarnej, śladowa ilość domieszki tłucznia granitowego;
- płytka misa o lekko łukowatym profilu ścianek, z dwoma językowatymi wystęgami na brzegu. Ornament, złożony

ze współśrodkowych linii rytych, obejmuje wewnętrzną część naczynia, tuż przy dnie (ryc. 3: 3). Wymiary naczynia: średnica wylewu – 22,4 cm, dna – 6,5 cm, wysokość – 7,5 cm. Od wewnątrz powierzchnia naczynia ma barwę grafitu, a od zewnątrz – szarobrunatnoczarna. Śladowa domieszka piasku.

Typ 4 – placki, z których jeden udało się częściowo wykleić (ryc. 3: 8). Średnica zabytku około 13,5 cm, powierzchnie niezdobione, lekko pofalowane. Barwa rudobrunatna i świeżo wypawionej skóry.

W zbiorze omawianych zabytków zachowały się także dwa przydenne fragmenty, należące prawdopodobnie do garnków beczułkowatych (typ 5). Jeden z egzemplarzy, o średnicy dna 8 cm, miał ścianki pokryte chropowaceniem palcowym (ryc. 2: 9), a w domieszce wielką ilość grubego tłucznia granitowego i szamotu. Drugi fragment dna o średnicy 8,8 cm należał do popielnicy (ryc. 2: 8). Miał on podobną, pomarańczowoszarą barwę ścianek i domieszkę granitu i szamotu.

Do dna ostatniego z naczyń przywarło nieco przepalonych kości. Odkrywca zebrał materiał kostny z pozostałości naczynia oraz z obrębu wykopu. Kości poddano specjalistycznej analizie (W. Kozak-Zychman 2004a; 2004b), w świetle której pochowano tu dwóch zmarłych w wieku *Juvenis* lub *Infans II* oraz *Maturus*. Nie udało się ustalić płci zmarłych. Spomiędzy kości wyróżniono węgle drzewne, fragment kości zwierzęcej, żużel i grudki skorodowanego metalu.

Prezentowane znaleziska są stosunkowo łatwe do jednoznacznej, kulturowo-chronologicznej oceny. Bez wątpienia należą one do grupy śląskiej (podgrupa głębczycka) kultury łużyckiej i pochodzą z późnego okresu epoki brązu. Na odległym o zaledwie 6 km cmentarzysku w Kietrze wskazać można ściśle odpowiedniki większości naczyń z Makowa. Podobieństwo dotyczy nie tylko samych form (typy 1–4), ale także ornamentu (por. M. Gedl 1982, tabl. I: 7, 9, 11; IV: 6, 8, 13, 15; XIII: 1, 3, 18, 19; XXX: 11 i wiele innych). Relikty naczyń typu 5 (domniemanych form jajowatych), również znajdują odpowiedniki na nekropoli kietrzańskiej. W rzadkich wypadkach naczynia jajowate, czy beczułkowate pełniły tu funkcję popielnic (tamże, s. 14). Cmentarzysko w Makowie mogło wyglądać podobnie, jak współczesna mu część cmentarzyska w Kietrze: w grobie, zawierającym popielnicę przykrytą misą znajdowało się od 5 do 10 naczyń przystawnych (tamże, s. 14, 16). Znaleziska z Makowa odpowiadają najpewniej fazie IV wyróżnionej dla Kietrza (M. Gedl 1979, Abb. 5), a zwłaszcza jej odcinkowi IVb, synchronizowanemu z okresem HaB2 i początkami HaB3 (por. tenże 1982, s. 21).

WYKAZ CYTOWANEJ LITERATURY

- Gedl M.
1979 *Stufengliederung und Chronologie des Gräberfeldes der Lausitzer Kultur in Kietrz*, (= Prace Archeologiczne, t. 27), Kraków.
- 1982 *Cmentarzysko ze schyłku epoki brązu w Kietrze*, t. I, Wrocław – Warszawa – Kraków – Gdańsk – Łódź.
- Kozak-Zychman W.
2004a Przepalone szczątki kostne z miejscowości Maków, Lublin (maszynopis w archiwum Instytutu Archeologii UMCS w Lublinie).
- 2004b Przepalone szczątki kostne ze zniszczonego grobu kultury łużyckiej – Maków, woj. opolskie, Lublin (maszynopis w archiwum Instytutu Archeologii UMCS w Lublinie).

Unbekanntes Gräberfeld der Lausitzer Kultur in Maków, Kr. Racibórz

Zusammenfassung

Zu Beginn des laufenden Jahrhunderts gelangte in das Institut für Archäologie der Maria Skłodowska-Curie Universität eine interessante Gefäßsammlung samt einer kleinen Menge verbrannter Knochen. Diese schon inventarisierten und rekonstruierten Funde wurden von einem Sammler aus Lublin, Herrn Wiesław Pawłowski, der sie von seinem Verwandten aus Maków, Gde. Piotrowice Wielkie, Kr. Racibórz, Wojewodschaft Schlesien erhielt, überwiesen. Diese Gefäße wurden im Jahre 2000 im Bereich des Grundstücks in der Straße Spółdzielcza 8 freigelegt (Abb. 1). Sie wurden zufällig beim Ausheben der Grube für einen Gartenteich entdeckt. Wie es aus den Recherchen des im Rahmen des Projekts „Archäologische Aufnahme Polens“ erforschten Gebiet Nr. AZP 101-38 hervorgeht, haben wir hier mit einem bisher unbekannten Gräberfeld der Lausitzer Kultur zu tun.

In dem kleinen Grabungsschnitt (4×3 m) befanden sich, in der Tiefe von ca. 60 cm von der Oberfläche, vermutlich

die Relikte von zwei Gräbern. Aus dem Grabungsschnitt gewann man beträchtliche Keramikmengen, es gelang dabei 15 Formen zu rekonstruieren. Dazu gehörten Vasen mit zwei Henkeln, Schöpfgefäße, Schüsseln, Flachteller und vermutlich eiförmige Töpfe. Ein Topf diente als Urne. Die Analyse der im Grabungsschnitt registrierten, verbrannten Knochen wies auf, dass es sich hier um Überbleibsel von zwei Individuen handelt.

Die präsentierten Materialien sind chronologisch und kulturell ziemlich leicht einzuschätzen. Sie gehören unumstritten der Schlesischen Gruppe (Variante Głubczyce) der Lausitzer Kultur und stammen aus der späten Bronzezeit. Die Funde aus Maków entsprechen gewiss der für die naheliegende Ortschaft Kietrz unterschiedenen Phase IV, und besonders dem Abschnitt IVb, der mit der Periode HaB2 und dem Anfang HaB3 synchronisiert ist.

